

**HAYAL GÜCÜNE GÜÇ KATAN
TOPLUMSAL ARKA PLAN:
1960'LARIN ÜTOPYA ESKİZLERİ İÇİN
ALTLIK ÇALIŞMASI**

**THE SOCIAL BACKGROUND
GIVING POWER TO THE IMAGINATIVE POWER:
A LAYOUT DRAFT STUDY FOR UTOPIA
SKETCHES IN 1960S**

Yrd. Doç. Dr. Akın SEVİNÇ

Yeditepe Üniversitesi Mimarlık Fakültesi

Özet: Platon'dan beri ideal toplumun nasıl olması gerektiğine dair birçok fikir ortaya atılmıştır. Bu fikirlerin büyük bir kısmı, ideal topluma ulaşılabilmesi için öncelikle ideal toplumun yaşayacağı mekânların tasarlanması gerektiği görüşüne dayanır ve bu görüş yardımıyla birbiri ardına farklı ideal toplum modelleri ortaya konur. Dünya tarihinde, "ütopya eskizleri" olarak adlandırılabilen bu modellerin yoğun olarak üretildikleri ve yoğun tartışma ortamları yarattıkları dönemlerin günümüze en yakın olanı 1960'lı yıllar olarak bilinen dönemdir. İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan yoğun sanayileşmeye bağlı beliren olanakların, bilimsel ve teknik gelişmelerin yarattığı beklentilerin, kentlerin hızlı büyümeleri sonucu yaşanmaya başlanan sıkıntıların, toplumsal hayatta gündemi belirleyen farklı tartışmaların ve mimarlıkta yeni arayışların ortaya çıkışına denk gelen bu canlı dönemde, birbiri ardına birçok hayali proje tasarlanmıştır. Bu çalışma 1960'ların canlı ütopyacı ortamına zemin oluşturan sosyal yapıyı, bu dönemde yaşanan değişimler ve dönüşümlere dair yapılan yorumlar aracılığıyla alternatif bir okuma denemesidir.

Anahtar Kelimeler: Ütopya, Hayali Proje, Toplumsal Yapı, 1960'lar.

Abstract: Since Plato, many ideas have been suggested regarding how the ideal society should be. Many of these ideas are based on the concept that, to reach the ideal society; places should be designed where ideal society will live and different

ideal society models are consecutively designed assisted by this concept. In the World history, the most recent of the periods when these models that might be named as "utopia sketches" are produced intensely and caused intense discussion milieu is the period, which we name as 1960s. Many imaginary projects have been consecutively designed in this active period which coincides to the development of possibilities related to intense industrialization after the Second World War, expectations created by scientific and technical development, difficulties started to be experienced after fast development of the cities. This study is an alternative reading of the social structure with the interpretations about the metamorphosis and the transformations of the 1960s, that pave the way for the utopist atmosphere.

Keywords: Utopia, Imaginary Project, Social Structure, 1960s.

Mimari ütopyalar içinde yaşadığımız dünyada olup bitenlerden duydukları rahatsızlıkları, bu rahatsızlıklardan hareketle geliştirilen alternatif çözümler aracılığıyla dile getirirler: Yolunda gitmediğini düşündükleri durumların üstüne eskiz kâğıtları yayarlar ve daha iyisinin, daha doğrusunun nasıl olabileceği üstüne fikirler üretirler. 1960'lı yıllar, mimarlık tarihinde eşine benzerine rastlanmayacak sayıda çok ütopyanın arka arkaya tasarlandığı bir dönem. Bu dönemde ortaya konan, tümüyle hayali projelerin hem sayıca çokluklarına, hem de yoğun içeriklerine baktığımızda, bu dönemin ütopyaların çoğalması için uygun bir ortam sağladığını görürüz. Bu verimli ortamı oluşturan belli başlı değişimler, beklentiler, tartışmalar ve arayışlardan yola çıkarak genel bir dönem değerlendirmesi yapmayı denemek, bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturuyor. Yeni ve ideal olarak ortaya konan projelerin hangi durumlardan hareketle, neler dikkate alınarak tasarlandığı üstüne yoğunlaşmayı hedefliyor. Tasarlanan hayali projelerin arka planında yer alan toplumsal olayları, döneme dair yapılan yorumlar aracılığıyla incelemek, bu önerilere zemin oluşturan sosyal ortamı değerlendirmek bu çalışmanın yöntemi. Temel amacı ise, ütopyaların çizili olduğu eskiz kâğıtlarını hafifçe kaldırıp bu hayali projelerin altında olup bitenlere göz atmak, böylece dönemin ütopyalarının daha iyi anlaşılmasını sağlamak.

Toplumlar, Platon'dan beri, ideal toplumun nasıl olması gerektiği üstüne düşünmüşler, bu düşüncelerini de kimi zaman toplum modelleri aracılığıyla ortaya koymuşlardır. Varolanın yerine geliştirilen ideal toplum/sistem/düşünce/ülke/cennet tasarılarına "hayali proje" ya da "ütopya" adı verilir.

Dünya tarihinde edebi, sosyal ve mimari ütopyaların ortaya konmalarında ve tartışılmalarında dönem dönem çoğalmalar yaşandığı açık: Rönesans'ın kendini

belli etmeye başladığı dönemde arka arkaya ortaya konan ütopyalar, ondokuzuncu yüzyıl sanayi devriminin ilk yıllarında Saint Simon, Robert Owen, Charles Fourier, Etienne Cabet ve daha birçok düşünür tarafından tasarlanmış projeler, yirminci yüzyılın hemen başında ağırlıklı olarak manifestolar biçiminde ortaya konan ve modernizmin biçimlenişinde söz sahibi olan ideal toplum arayışları, bu yoğun dönemlerin oluşmasına öncülük etmişlerdir. Bu fikirlerin bir kısmı, ideal topluma ulaşılabilmesi için öncelikle ideal toplumun yaşayacağı mekânların tasarlanması gerektiği görüşüne dayanır ve bu görüş yardımıyla farklı ideal toplumlar için farklı mimari modeller birbiri ardına geliştirilir.

Kaygı, Heyecan, Hayal

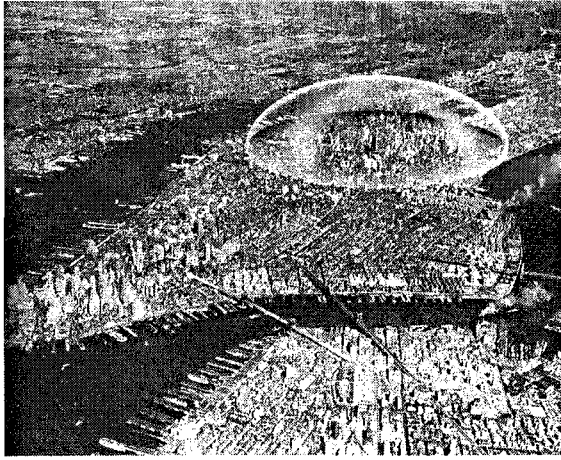
Eric Hobsbawn, yirminci yüzyılın ikinci yarısını “İnsanlık tarihinin en devrimci dönemi” olarak nitelendirir. Dönemin bu devrimci özelliğini nasıl kazandığını anlayabilmek için, insanların hayatlarında yarattığı köklü değişimlere hızlıca göz gezdirmek yeterli olur. 1950’lerde insanların büyük bir bölümü çiftçilikle geçinirken, bu oran dünyanın büyük bölümünde kısa süre içinde azınlık konumuna düşmüştür. İnsanların inandıkları politik duruşlarda yaşanan değişimlerin de bu dönemin devrimci özelliğini güçlendirdiği görüşünde olan Hobsbawn, “toplumda dramatik ve benzeri görülmedik değişikliklerin görüldüğü bir çağ” olarak değerlendirdiği bu dönemin, varsayım ve beklentilerin tümüyle değiştiği bir dönem olarak tarihe geçeceği düşüncesinde.¹

İdeal toplum modellerin yoğun olarak üretildiği ve yoğun tartışma ortamları yarattığı dönemlerin günümüze en yakın olanı 1960’lı yıllardır. İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan yoğun sanayileşmeye bağlı olarak beliren olanakların, bilimsel ve teknik gelişmelerin yarattığı beklentilerin, kentlerin hızlı büyümeleri sonucu yaşanmaya başlanan sıkıntıların, toplumsal hayatta gündemi belirleyen farklı tartışmaların ve mimarlıkta yeni arayışların ortaya çıkışına denk gelen bu canlı dönemde, birbiri ardına birçok “hayali proje” ya da “ütopya eskizi”² tasarlanmıştır.

¹ Eric Hobsbawn, “Küllerden Doğan”, *Çöküşten Sonra / Sosyalizmin Geleceği*, Der. Robin Blackburn, çev. Osman Akinhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993, s. 208.

² 1960’lı yıllarda tasarlanan projelerin öncelikli yaklaşımlarının, “ütopya”nın taşıdığı, “gerçekte var olmayan bir toplum için önerilen ideal model” kalıbından farklı olduğundan hareketle bu projeler için “ütopya eskizleri” tanımlamasını kullanmak yerinde olur: Bütünüyle kapalı ve bitmiş birer model olmayan bu projeler için, Türkçede “taslak” anlamına gelen ve bir projenin ortaya konmasında ilk adımları oluşturan, “eskiz” kelimesini kullanmak daha doğru bir yaklaşım olabilir. Bu projeler için “hayali” kelimesinin Türkçe’deki karşılığı olan “hayal niteliğinde veya hayal ürünü olan, sanal” tanımlamasından hareketle, “hayali proje” tanımlaması kullanılması kullanılabilir.

1960'lı yılların en belirgin özelliği, kaygı ve heyecanların tarihte eşine rastlanmamış ölçüde bir arada ve yoğun biçimde bulunmaları olsa gerek. Bu kaygı ve heyecanların kendilerini en belirgin biçimde gösterdikleri ürünler ise ütopya eskizleridir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan hızlı sanayi-

Bilimsel ve teknik gelişmelerin yarattığı beklentilerin hayali projelere yansımalarına bir örnek:
Manhattan için Jeodezik Kubbe
Richard Buckminster Fuller / 1962

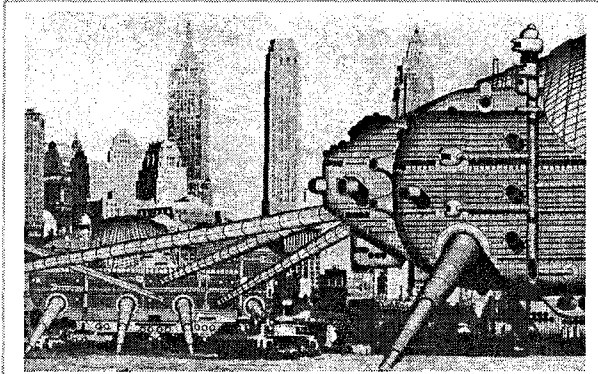
(Richard Buckminster Fuller, "Manhattan projesi", *L'Architecture d'Aujourd'hui*, 104, 1962, s. 22.)

leşme ve bununla bağlantılı olarak bilimsel ve teknik gelişmelerin yarattığı beklentiler, gelecekte neler yaşanacağı konusunda yoğun kuşkular oluşmasına da yol açtı. Platon'un Devlet'ini milat olarak ele alırsak 2350, Thomas More'un Ütopya'sını başlangıç kabul edersek neredeyse 500 yıllık ütopya ortaya koyma geleneği bu noktada yeniden devreye girerek bu yeni durumlara uygun hayaller üretmeye başladı. "Geleceğin karmaşık süreçlerine müdahale edebilecek ve mümkünse bunları herkesin yararına belirleyebilecek durumdayız," türünden bir iyimserlikle ve sorumlukla ortaya konan bu hayaller, bir bakıma gelecek hazırlıkları olarak yorumlanabileceği gibi, bugünden baktığımızda hayaller üzerinden geçmişin yeniden değerlendirilmesi olarak da görülebilir³.

³ Richard Williams, İkibin'e Doğru, çev. Esen Tarım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1989, s. 15.

Richard Williams, 1960'larda oraya konan ütopyaların en dikkat çekici özelliklerinin sürekli alternatifler sunan yapıları olduğunun altını çizer. Williams, dönemin ütopyalarında "Bugün gelinen nokta başka bir yer olabilirdi" türünden sorgulayıcı bir yaklaşımın belirginleştiğini şöyle vurguluyor: "(Ütopyaların) en güçlü dayanağı, insanların gene de çok farklı yaşayabileceği inancıdır ki, bu inanç gerek farklı şeylere sahip olma tutkusundan, gerekse de bitmez tükenmez kriz ve savaşlara boyun eğme çaresizliğinden çok farklıdır"⁴.

Yirminci yüzyıl düşünüldüğünde, toplumsal çalkantılarının en yoğun yaşandığı dönemin yine bu yıllara denk geldiği görülür. Bu dönemin ve bu dönemde üretilen hayali projelerin özünü kavrayabilmek için, toplumsal gündemi belirleyen tartışmaların ve insanların yeni toplum özlemlerinin arkasında olan bitenlere, daha yakından bakmamız gerektiriyor.

İkinci Dünya Savaşı'nın hayali projelere yansımalarına bir örnek:
Walking Cities
Archigram, (Ron Herron) / 1964

(Ron Herron, "Walking Cities", *Urban Structures For the Future*, der. Justus Dahinden, çev. Gerald Onn, New York: Praeger Publishers, 1972, s. 115.)

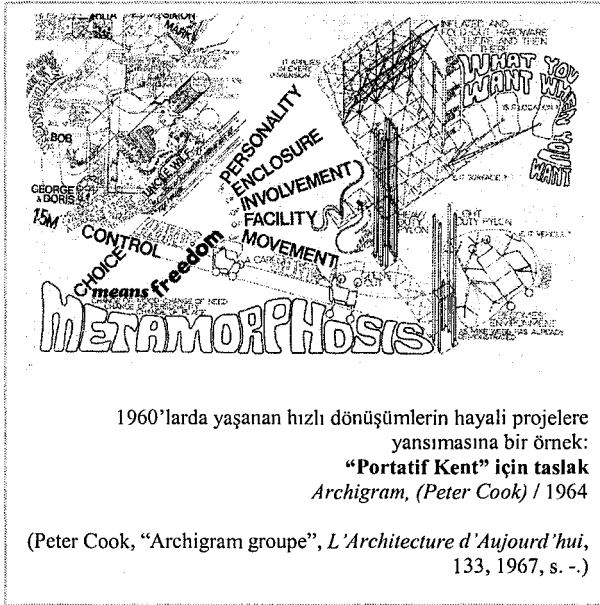
Savaş, Devrim, Yıkım

İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yaşanan hem maddi hem de manevi yıkımlar, savaşa bağlı olarak ortaya çıkan ve hızla yayılan sanayileşme sürecinin yarattığı değişimler bu dönemin en genel özellikleri. Bunlarla birlikte

⁴ Williams, *İkibin'e Doğru*, s. 23-24.

bilimsel ve teknik gelişmeler doğrultusunda ortaya konan yeni buluşlar ve araştırma sonuçları, makineleşmenin yaygınlaşması, yeni beklentiler de dönem ele alınırken üstünde durulması gereken gelişmeler.

1960'ların toplumsal gündemini, hayatın her alanında yaşanan değişimler ve bu değişimlere bağlı olarak oluşan beklentiler belirliyor. Savaş sonrası oluşan karamsar hava, sanayileşmenin neden olduğu değişimler, bu değişimlerin insanların hayatlarını ne yönde değiştireceğine dair kaygılar, kuşkular, bilimsel ve teknik gelişmelerin yarattığı heyecanlar, tüm bunlara karşı sokaklarda ifade edilen tepkiler, tartışma ortamlarının temelinde yatıyor. Bu yoğun tartışma ortamının doğal sonucu ise, ütopyacı anlayışın yeniden canlanıyor ve alternatif hayali yaşama biçimlerinin yavaş yavaş ortaya çıkıyor oluşu.

1960'ların canlı ortamını, yirminci yüzyılın ilk yarısında yaşananlarla birlikte değerlendirmek mümkün. Bu dönem, (özellikle iki dünya savaşı arasında kalan dönem) belli başlı ideolojilerin yeniden sorgulandığı ve hızlı değişimlerin birbiri ardına yaşandığı bir dönem olarak karşımıza çıkar. Eric Hobsbawn bu döneme ilişkin olarak da şunları söyler: "1914 ile 1950 yılları arasında, kapitalizmde olması düşünülebilecek her türlü aksaklık oldu. Bu arada iki dünya savaşı, iki ulusal ve toplumsal devrim dalgası yaşanmıştı; ulusal ve toplumsal

devrimler, büyük sömürge imparatorluklarını tarihten silmişler, en azından ölüm hükmünü okumuşlar ve insanlığın üçte birini kapitalist sistemin dışına çıkarmışlardı. (...) Kapitalist ekonominin kendisi hastaydı ve o zamana kadar gördüğü en kötü krizde, aslında tamamen yıkıcı olabilecekmış gibi görünen tek krizde, neredeyse çökmek üzereydi.”⁵

Umut, Değişim, Dönüşüm

1960'lara gelinirken, her alanda farklı beklentilerin ortaya çıktığı görülür. Bu beklentilerin en belirgin olanı ise, köklü bir toplumsal değişim ve bunun sonucunda mevcut olandan bambaşka bir dünyada yaşama beklentisi. Bu dönem için söylenenler birbirlerinden ne kadar farklı olurlarsa olsunlar, 1960'ların “yeni bir toplum” a gebe bir dönem olduğu, herkesin üstünde hemfikir olduğu temel nokta. Krishan Kumar'a göre, bu yeni toplum için önerilen adların çokluğu, hem bir çeşitliliği hem bir çakışmayı göstermekte. Kumar, bu yeni toplumun farklı tanımlanışlarından hareketle genel bir çerçeve çiziyor: “Amitai Etzioni ‘modem-sonrası çağ’, George Lichtheim ‘burjuva-sonrası toplum’, Herman Kahn ‘ekonomi-sonrası toplum’, Murray Bookchin ‘kıtlık sonrası toplum’, Kenneth Boulding ‘uygarlık-sonrası toplum’ ve Daniel Bell de yalnızca, ‘sanayi-sonrası toplum’ olarak nitelemektedir. Konuya daha olumlu açıdan yaklaşan bazıları da ‘bilgi toplumu’ (Peter Drucker), ‘kişisel hizmet toplumu’ (Paul Halmos), ‘hizmet sınıfı toplumu’ (Ralf Dahrendorf) ve ‘teknolojinin ve teknotratların çağı’ (Zbigniew Brzezinski)...”⁶

Kumar'a göre bu çeşitlilik, belli başlı değişikliklerin gözlemlendiği temel yaklaşımların yanı sıra bu değişikliği sağlayan başlıca güçlerin seçiminde de gözlenmekte; artık, sanayi toplumlarının evrimlerinin yeni bir aşamasına girilmektedir. Buradan hareketle Kumar bu döneme dair şu saptamada bulunuyor: “Yüzyıl önce Avrupa toplumlarını tarımsal bir toplumsal düzenden bir sanayi toplumu düzenine sokan dönüşüm kadar önemli.”⁷

Makineleşme, Sanayileşme, Beklenti

1960'larda toplumsal gündemi belirleyen tartışmalardan biri de sanayileşmeye bağlı makineleşme sonucu insanların çalışma düzenlerinde yaşanması beklenen

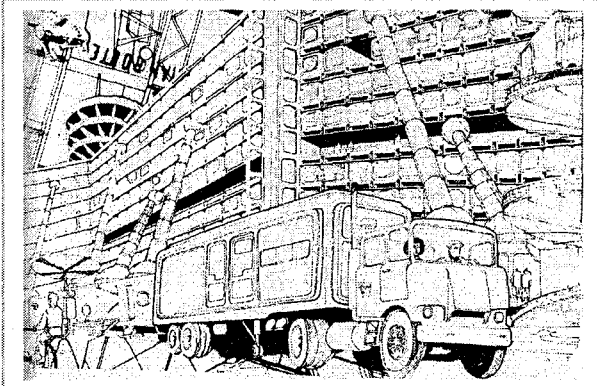
⁵ Hobsbawn, “Küllerden Doğan”, s.203-204.

⁶ Krishan Kumar, *Prophecy and Progress*, New York: Penguin, 1978, s.193-194.

⁷ Kumar, *Prophecy and Progress*, s.193-194.

değişimlerdir. Bir yanından bakıldığında insanların yoğun emek harcayarak yaptıkları işlerin makinelerce yapılacak olması iyimser bir hava yaratırken, diğer taraftan bakıldığında bu makineleşmenin birçok insanın işsiz kalacağı bir düzeni ortaya koyacağından kaygı duyulmaktadır. Herbert Marcuse “en az emek ile yaşamsal gereksinimlerin doyumu” olarak tanımladığı bu beklentiyi, “boş zamanın özgür zamana dönüştürülmesi” zorunluluğuna bağlar. Bu noktada “sınıfların eşitlenmesi” gerekliliği Marcuse’e göre büyük önem taşır⁸.

Marshall Berman ise makineleşmenin yarattığı beklentileri ve heyecanları şöyle özetler: “Önde gelen tüm roller pınl pınl makinalar ve mekanik sistemler tarafından üstlenildiğinde modern insana, fişi takmak dışında yapacak kayda değer bir şey kalmamaktadır.”⁹

Makineleşmenin yarattığı beklentilerin hayali projelere yansımalarına bir örnek:

Portatif Kent

Archigram, (Peter Cook) / 1964

(Peter Cook, “Plug-in City”, *Urban Structures For the Future*, der. Justus Dahinden, çev. Gerald Onn, New York: Praeger Publishers, 1972, s. 70)

Eckhard Schulze – Fielitz’in 1960 yılında yayımladığı *Mekân Kenti* manifestosu da benzer bir yaklaşım içerir: “Sayıları sürekli artan makine ve otomat ordusu insanın bedensel çalışma oranını giderek azaltacaktır; zihinsel hamallığın yerini artık elektronik beyinler alıyor. Seri üretim yapan makinelerle

⁸ Herbert Marcuse, *Tek-Boyutlu İnsan / İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler*, çev. Aziz Yardımlı, İkinci Basım, İstanbul: İdea Yayınevi, 1990, s. 193.

⁹ Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, çev. Ümit Altuğ – Bülent Peker, İstanbul: İletişim Yayınları, 1982, s. 43-44.

hangi öğeleri üreteceklerini söylememiz ve bir araya getirme yeteneklerini denememiz gerekecektir.”¹⁰

Makineleşmenin iktidar tarafından sahiplenileceği ve insanların zararına işleyen bir sisteme dönüştürüleceği olasılığı da bu dönemde karşılaşılan temel kaygılardan. Makineleşmeyle yaratılacak ve tekdüze bir biçime sahip olacak çevre, insanların da tekdüzeleşeceği korkusunu da beraberinde getiriyor. Boris Frankel, “Sanayi Sonrası Ütopyalar” kitabında bu konuyla ilgili olarak Christopher Lasch’ın düşüncelerinin önemine dikkat çeker: “(Christopher Lasch’e göre) sanayi-sonrası toplum doğuştan istikrarsız olacaktır. Yeni sınıflar ortaya çıkacak; sanayi kentinin çöküşüne, çöp tüketiminin artışına ve dünya çapında askeri bir olağanüstü hal durumuna tanık olunacaktır.”¹¹

Harvey, yirminci yüzyılın bu ikinci yarısında, özellikle de bu dönemin ilk yirmi yıllık sürecinde yaşanan değişimleri, sanayileşmenin doğal bir sonucu olarak görenlerden. Sanayi öncesi toplumlarda kaynak elde edilebilirliğindeki ve doğal çevrelerdeki farklılıklar, coğrafi farklılaşmanın temelini oluştururken, sanayileşme sonrasında bu bağların zayıfladığı ve bazen tümüyle ortadan kalktığı görüşünde olan Harvey, sanayileşmenin, kırsal kesimleri de hızla kentleşme sürecine soktuğunu ve bunun sonucunda da her alanda yeni üretim biçimlerinin ortaya çıkmasını mümkün kıldığını belirtiyor. Her yer büyük bir hızla birörnekleşirken, kendi yaşam tarzını koruyan bölgelerin de turistler görsün diye korunmaya başlandığını vurguluyor Harvey.¹²

Boris Frankel, ise döneme özgü “yeni bir toplum” beklentisinin temelinde 1950’lerde ilan edilen “ideolojinin sona erışı”nin olduğu görüşünde. Frankel, savaş-sonrası toplumlarda yaşanan huzursuzlukların temelinde, kapitalist üretim tarzının yarattığı dengesizliklerin ve “demokrasi bunalımı”nın farklı alanlarda kendini göstermesinin yattığını düşünüyor. İnsanların mevcut olandan farklı ve yepyeni bir toplum özlemi içine girmelerinde bu türden, hoşnutsuzlukların önemli rol oynadığı açık.¹³

Robert Havemann, 1960’ları karanlık bir süreç sonrası gelinen nokta olarak değerlendirir: Haveman’a göre dönemi hazırlayan ortam, “toplumsal afetler”in

¹⁰ Eckhard Schulze – Fielitz, “Mekân Kenti”, *20. Yüzyıl Mimarisinde Program ve Manifestolar*, Der. Ulrich Conrads, çev. Sevinç Yavuz, İstanbul: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, 1991, s. 152-153.

¹¹ Boris Frankel, *Sanayi Sonrası Ütopyalar*, çev. Kamil Durand, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1987, s. 73.

¹² David Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, çev. Sungur Savran, İstanbul: Metis Yayınları, 1997, s. 279

¹³ Frankel, *Sanayi Sonrası Ütopyalar*, s. 17.

arka arkaya sıralanmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Dünya tarihinde hiçbir zaman görülmemiş türden suçların ve suçluların kurbanı olan milyonlarca insanın katledilişi, toplama kamplarının ve insanların gaz odalarında imhası, Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan bombalar ve soykırımlar bu dönemin en belirgin yaralarıydı, ona göre. Sanayi ülkelerinde yaşayan azınlık için refah artışı gözlenirken, üçüncü dünya olarak adlandırılan yoksul ülkelerdeki büyük insan çoğunluğu için sefalet, açlık ve kitlesel ölümlerin yaşandığı yıllardı bunlar.¹⁴

Bu dönemde bütün gelişmiş ülkelerde hızlı ekonomik ve teknolojik gelişmeler sürerken bunların insanların yaşamlarına yansımaları istendiği kadar hızlı olmuyordu. Hobsbawn bu ikiliği şöyle özetliyor: “Kesin önceliği (...) baş döndürücü bir sanayileşme almıştı. (...) Ama sıradan insanların yaşamlarına bakıldığında yaşamın temel gereksinimlerini -çok düşük bir düzeyde yiyecek, konut, giyecek ve boş zaman- karşılıyor, ama bunun ötesinde hiçbir şey veremiyordu.”¹⁵

Susan Buck-Morss'un ifadesiyle “sınai modernliğin kitlesel demokratik miti” olarak ortaya konan, “dünyanın sanayi tarafından yeniden biçimlenmesi sürecinin, kitlelere maddi mutluluk sunarak iyi toplumu ortaya çıkarabilecek kudrette olduğu inancı”, bu dönemde tümüyle sahiplenilen bir kavram olmaktan uzaktı. Sanayileşmenin getirdiği ve getireceğini vaad ettiği bir çok şeyi kuşkuyla bakılıyordu.¹⁶

Modernleşme, Uzay, İyimserlik

Tüm bu yaşananların neden olduğu karamsarlığa, belirsizliğe ve bunlarla bağlantılı olarak ortaya çıkan kuşkulara rağmen, bu dönemde güçlü bir iyimserlik duygusunun da yer yer kendisini belli ettiğinden söz edilebilir. 1960'lardaki iyimser havanın temelinde belki de zor günlerin geride bırakıldığı ve yeniden geri gelmeyeceği düşüncesi yatıyor. Raymond Williams, bu iyimserliğin kaynaklarını şöyle sıralıyor; insanlığın sonunda beklenen refaha ulaşmasına çok az kaldığı düşüncesinin yaygınlaşması, modern sanayi toplumlarının başlıca ekonomik sorunları çözdüğü yönünde gelişen yaygın kanı

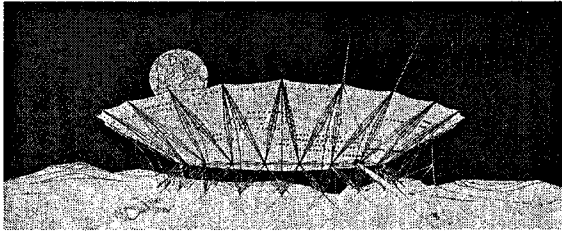
¹⁴ Robert Havemann, *Yarın / Sanayi Toplumu Yol Ayrımında Eleştiri ve Gerçek Ütopya*, çev. Erol Özbek, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1982, s. 8.

¹⁵ Hobsbawn, “Küllerden Doğan”, s. 205-206.

¹⁶ Susan Buck-Morss, *Rüya Alemi ve Felaket / Doğuda ve Batıda Kitlesel Ütopyanın Tarihe Karışması*, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2004, s. 7.

ve yeni bir "sınıfsızlık" varsayımının yavaş yavaş oluşuyor olduğu fikrinin kabullenilmesi.¹⁷

Marshall Berman ise, bu iyimserliğin modernliğin doğal bir sonucu olduğu görüşünde. Berman'a göre, modern insanların büyük bir çoğunluğu modernliğe direnmek istemiyor, modernliğin heyecanını duyuyor ve vaadlerine inanıyorlardı. Berman, bu dönemde John Cage, Lawrence Alloway, Marshall McLuhan, Leslie Fiedler, Susan Sontag, Richard Poirier ve Robert Venturi gibi farklı alanlardan birçok isim, modernizme bu iyimserlik doğrultusunda olumlayıcı bir bakış sergiliyorlardı.¹⁸

Uzayda yaşam coşkusunun hayali projelere yansımına bir
örnek:

Bir Uzay Kenti için Eskizler
Paul Maymont ve Renée Sarger / 1962

(Paul Maymont, "le fantastique concrétisé", *L'Architecture
d'Aujourd'hui*, 115, 1964, s. 30.)

1960'larda gündelik hayata hakim olan iyimserlikte uzay çağının başlıyor olmasının da etkisi büyük. 1957 yılında Sovyetler Birliği'nin, Sputnik-1 uydusunu fırlatarak ve dünya çevresinde yörüngede tutmayı başararak uzay çağını başladı. Bu gelişme bütün insanlık tarafından hayret ve heyecanla karşılanmıştır. Ardından Vostok-1 uzay aracı ile uzaya gönderilen ilk insan dolayısıyla farklı bir coşku yaşanmaya başlanır. 12 Temmuz 1969 tarihinde aya ilk defa insan ayağı basmasıyla coşku doruğa çıkar. Bu çalışmaların yarattığı heyecanlar toplumsal açıdan şu noktada yoğunlaşıyordu: İnsanlık, doğup büyüdüğü gezegenden sonra uzayda yeni mekânlar aramaya başlamıştı. Uzayda uzun süreli araştırmaların yürütüleceği uzay istasyonları ve bu istasyonların özgün mimarileri, tasarım ufuklarını genişletti.

¹⁷ Williams, *İkibin'e Doğru*, s. 29-30.

¹⁸ Berman, *Katu Olan Her Şey Buharlaşıyor*, s. 416.

1960'lı yıllarda yeniden beliren ütopyacı anlayışın, uzunca süreden beri görülen en iyimser düşünce tarzlarını barındırdığını vurgulayan Robert Haveman ise, bu dönemde ortaya konan ve geleceğe umutla bakan bu düşüncelerin, insanların gelecekte hayal ettiklerinden bile fazlasını içerecek bir ütopyaaya varacakları türünden bir iyimserlikten kaynaklandığını söyler.¹⁹

Sokaklar, Gündelik Hayat, Oyun

1960'larda sınırların yıkılmaya başlandığı ve farklı alanlardan insanların buluşma mekânı olarak benimsedikleri en önemli mekân sokaklardır. Bu dönemin toplumsal gündeminin nabızı en doğrudan biçimde sokaklarda tutulabilir. Yaşanan ve karşısında durulması düşünülen hemen her şey, sokaklarda hep birlikte dile getirilmeye en çok bu dönemde başlamıştır. Michel Foucault, "gençlik kültürünü ve toplumun başka bölümlerini etkisi altına alan" bu tavır alma durumunu, "bütünlüklü bir güç biçimleri ağına karşı isyan" olarak tanımlıyor. Foucault'a göre, bu isyanın giderek daha çok ses getirmesi, 1960'lı yılların sokaklarının daha da canlı bir hal almasını sağlıyor.²⁰

Frederic Jameson'a göre ise 1960'lı yıllar insanların bireysellikten bunalıp kolektif yaşam arayışlarına giriştikleri bir dönem. Jameson, "Aşırı bir bireysellik ve kuralsızlıktan mustarip" insanların alternatif yaşam arayışlarının ağırlık kazandığı bu yıllarda, tepkilerin en anlamlı biçimde bu yolla ortaya konduğu düşüncesinde.²¹

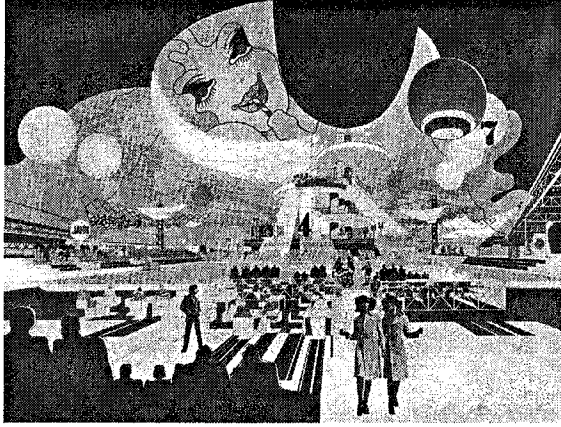
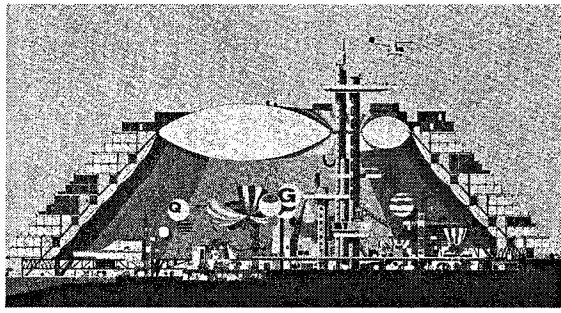
Bu döneme ilişkin olarak Cage'in "yaşadığımız hayatın farkına varmalı", Fiedler'in "sınırı geçmeli, arayış kapatmalıyız" cümleleriyle özetlenebilecek yaklaşımları, farklı alanların sokaklarda bir araya gelmeleri gerektiğinin altını çiziyordu. Onlara göre, sanat, ticari reklamcılık, endüstriyel teknoloji, moda ve tasarım, politika, yazarlar, ressamlar, dansçılar, besteciler ve sinemacılar arasındaki sınırlar yıkılmalı ve böylelikle daha zengin ve çok yönlü sanatlar yaratacak çeşitli iletişim araçlarını kullanan yapımların yolları açılmalıydı.²²

¹⁹ Havemann, *Yarın / Sanayi Toplumu Yol Ayrımında Eleştiri ve Gerçek Ütopya*, s. 61-62.

²⁰ Michel Foucault, "Mayıs '68 Boyunca 'Sözcükler' ile 'Şeyler Arasında'", çev. Mert Keçik, *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi*, Sayı: 14, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1991, s. 130.

²¹ Frederic Jameson, "Yeni Dünya Düzeni Üzerine Konuşmalar", *Çöküşten Sonra / Sosyalizmin Geleceği*, Der. Robin Blackburn, çev. Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993, s.132.

²² Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, s.416.

Sokakların canlı ortamının hayali projelere yansımalarına bir örnek:

Kiryat Ono (Serbest Zaman Kenti)

Justus Dahinden / 1969-1971

(Justus Dahinden, "Leisure City Kiryat Ono", *Urban Structures For the Future*, ed. Justus Dahinden, çev. Gerald Onn, New York: Praeger Publishers, 1972, s. 170-175.)

Marshall Berman, sokaklarda ifade edilen temel düşüncenin, modern dünyanın dur durak bilmeksizin yığıp durduğu şeylerin, malzemenin ve düşüncenin muazzam zenginliğine ve çeşitliliğine açılmak hedefini taşıdığını vurgular. Dünyanın gidişine dair karşı duruşu esas alan "bir yaşam ve enerji kaynağı" olarak tanımladığı sokakların, değişimin başlangıç noktasını oluşturduğunu belirtir. Ona göre bu yeni bir araya gelişler, "1950'lerin tahammül edilmez

derecede ağırbaşlı, katı ve kapalı olan kültürel ortamı”na yeni bir soluk ve canlılık getirdi.²³

Adlarını, kendilerine esas olarak aldıkları gündelik hayattaki (ve bu hayatın temel mekânı olarak kabul ettikleri sokaklardaki) farklı durumlara özgü hareket alanları oluşturma düşüncesinden alan Durumcular (Sitüasyonistler), 1960’ların toplumsal olayları arasında en çok öne çıkan gruptur. İlk yola çıktıklarında gerçeküstücülerini harekete geçiren kökten yıkım amacıyla buluşan bu hareketin üyeleri, birbirinden ayrılmaz biçimde estetik ve siyasal olan, -aynı zamanda hem ticari hem ahlaki hem düşünsel ve hem de toplumsal olan bir bakış açısından değerlendirilen- var olan düzeni bozabilecek 'durumlar' yaratmak istiyorlardı.²⁴ “Gösteriden Birleştirici Kentleşmeye: Sitüasyonist Kuramın Yeniden Değerlendirilmesi” makalesinde Bradley J. Macdonald, “bireylerin edilgen olarak sistemi yeniden oluşturdukları sosyokültürel süreç” olarak tanımladığı “gösteri”de, Durumcular’ın, eğlenceye, kent içinde gezintilerine ve aşka en önemli rolü verdiklerini belirterek, doğrudan sokaktaki gündelik hayat üzerine kurulu bir düşünce sistemi geliştirdiklerini vurgular. Macdonald, durumcuların kültüre el atmalarının, kapitalist toplum yaşamının engin topografyasında yarı ve çatlaklar açmaya başlamanın bir yolu olduğunu da vurgular. Bu yolla gündelik yaşamın damarlarında dolaşan ve genelleştirilmiş gösterinin (mimarlık, popüler kültür vd.) bir parçası olan önemli araçları yeniden yorumlamaya başladıklarını düşünür.²⁵ Durumcular, 1960 yılında yayımladıkları “Uluslararası Manifesto”da amaçlarını eşitlik ve bu eşitlik içinde oyun oynar gibi yaşama hayali doğrultusunda şöyle özetlerler: “Üretimi gerçekten, üreticilerin özgür ve eşit işbirliğine dayalı olarak yeniden düzenleyecek’ olan bir toplumda, yaşamı örgütlenme umudu var mıdır? Üretimde otomasyon ve temel malların toplumsallaşması dışarıda çalışma zorunluluğunu gittikçe azaltacak ve en sonunda bireye tam bir özgürlük getirecektir. (...) Bu oyun dolu yaratıcılığın uygulanması bir insanın diğeri tarafından sömürülmediği durumda kesin olan eşitlik çerçevesinde, tek tek ve tüm insanların özgürlüklerini güvence altına alır. Oyun oynama özgürlüğü insanın yaratıcı

²³ Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, s. 416.

²⁴ Roger-Pol Droit, *Düşünürlerin Eşliğinde*, çev. Şehsuvar Aktaş, İstanbul: Can Yayınları, 2001, s. 323.

²⁵ Bradley J. Macdonald, “Gösteriden Birleştirici Kentleşmeye: Sitüasyonist Kuramın Yeniden Değerlendirmesi”, çev. Rita Urgan, *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi*, Sayı: 14, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 202-203.

özerkliği anlamına gelir, ki bu da zorla yüklenilen iş ile edilgen eğlence şeklindeki eski bölünmenin ötesindedir.”²⁶

Marshall Berman, bu dönemde sanatın da sokaklara taşındığını ve farklı “deney”lerin ortaya çıktığından söz eder. Bu deneylerde sanat biçimlerinin çeşitliliği öne çıkar. “Happenings” deneyleriyle, sanat dışı malzeme, hurda, döküntü, sokakta bulunan nesnelere, resim, mimari, heykel, tiyatro, dans farklı biçimlerde bir araya gelir. Tüm bunlara girişilmesinde sokak yaşantısını sanata dahil etmek ve sokağı canlandırmak düşüncesi de vardır.²⁷

1960’larda yaşanan toplumsal değişimlerle ilgili olarak David Harvey, mal ve hizmet tüketimindeki hızlı tempoya dikkat çeker. Harvey’e göre tüketimin bir moda haline almaya başlamasıyla, tüketimin temposunu sadece giyimde, süsleme ve dekorasyonda değil, aynı zamanda hayat tarzlarını ve dinlenme faaliyetlerini de (boş zaman ve spor alışkanlıkları, pop müzik türleri, video oyunları ve çocuk oyunları vb.) kapsayan geniş bir alanda arttırmanın aracı haline geldi. Harvey, bu dönemde sadece kişisel ve ticari hizmetlerde, eğitimde, sağlıkta değil, aynı zamanda eğlence, gösteri, “happening”ler ve hobiler gibi alanlarda da hızlı hizmet tüketiminin kendini gösterdiği görüşünde.²⁸

Kent, Kırsal Alan, Ütopya

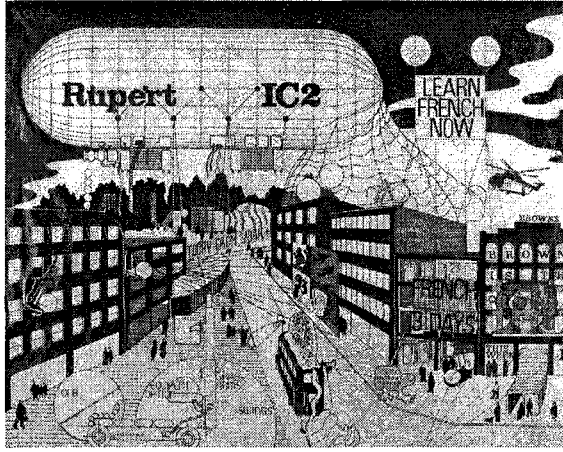
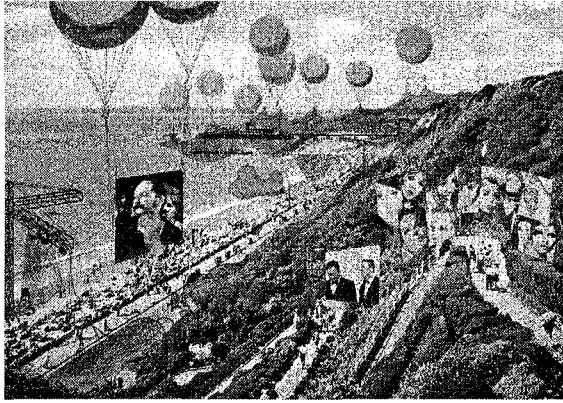
Mimarlık alanında ise sanayileşmeye dayalı yapım tekniklerinin ve yeni malzemelerin ortaya çıkmasının yarattığı heyecanlar, otuz yıl önce büyük bir coşkuyla karşılanan yeniliklerin çarçabuk ve özensizce uygulamaya geçirilmesinin yarattığı bir bezginlik, mimarları yeni oluşumlar beklentisine sokmuştu. Walter Benjamin, demirin yeni bir yapı malzemesi olarak mimarlıkta kullanılmaya başlamasıyla mimari anlayışları tümüyle değiştirdiğine işaret eder. “Mimarlık tarihinde ilk kez yapay bir yapı maddesi ortaya çıkması”nın yarattığı bu heyecan ve beklentiler, 1950’li yıllarda yeni malzemelerin ve tekniklerin ortaya çıkmasıyla eskiden hayal edilen birçok şeyin hayata geçirilebilmesinin yolunu oluşturmaktaydı birçok kişiye göre.²⁹

²⁶ Durumcular, “Uluslararası Manifesto”, *20. Yüzyıl Mimarisinde Program ve Manifestolar*, der. Ulrich Conrads, çev. Sevinç Yavuz, İstanbul: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, 1991, s. 150-151.

²⁷ Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, s. 424-425.

²⁸ Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, s. 318.

²⁹ Walter Benjamin, *Pasajlar*, çev. Ahmet Cemaal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 89.

Kırsal alanların yeni yerleşim alanları olarak seçilmelerinin hayali projelere yansımına bir örnek:

Hazır Kent

Archigram (Peter Cook, Ron Herron, Dennis Crompton) / 1968

(Archigram, "Instant City / Une imagerie de vie urbaine a la campagne", *L'Architecture d'Aujourd'hui*, 146, 1969, s. 82-83)

Yeni oluşan durumların yarattığı heyecan ve beklentiler kadar korku ve endişelerden de söz edilebilir bu dönemde. "Makineler mimarlığı ele geçirmiştir ve şimdi insanlar onun etki alanında ancak hoş görülmektedir," türünden uç

yaklaşımlara da rastlanan bu dönemde, yeni olan durumun yarattığı rahatsızlıklar, döneme özgü kuşku ve korkuların hep canlı tutulmasına neden olmuştur.³⁰

Guy Debord, 1960'lı yılları “kentten kendi kendisini tüketmeye başladığı yıllar” olarak vurgular. Debord’a göre kentler, kırsal alanlara doğru plansız büyümelere sahne oldukça, kent merkezlerinin de bu değişimlerden etkilendiklerini ve temel niteliklerini kaybetmeye başladıklarını belirtir. Debord, kentlerde geri döndürülemez değişimlerin süreklilik kazandığı ve otomobil sayısının giderek artması sonucunda kent merkezlerinde otoyolların ve otoparkların giderek daha çok yer kaplayacaklarına işaret eder.³¹

1960'ların sona ermesinin yarattığı üzüntüden hayal kırıklığından söz eden Szelényi, bu dönemin en belirgin özelliğini “geleceğe ilişkin bir iyimserlik duygusunun diri kalması” ve sürekli heyecan duygusuyla yaşama olarak belirtir ve bu dönemde paylaşılanların yoğunluğunun insanlığın önüne bambaşka fırsatlar sunmasının önemine işaret eder.³²

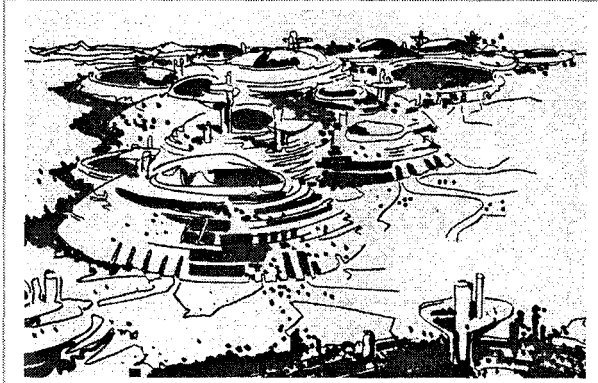
Devrim Beklentisi, Beraberlik, Ütopya

Gündelik hayatta siyasal değişimin başlatılması olasılıklarının değerlendirilmesi konusunda iddialı görüşlere sahip olan Herbert Marcuse, *Durumcular*'a yakın bir noktada durur. Marcuse'ye göre köktenci bir değişim olasılığı felsefe ve sanatın bir araya gelişinde yatmaktadır. Herbert Marcuse'u “Devrimin söylemi ve siyasasında ortaya çıkan kaymanın en önde gelen, en tutkulu savunucularından biri” olarak tanımlayan Angelika Bammer, 1960'lı yıllarda toplumsal değişimi amaçlayan çeşitli hareketlerde insanların (Marcuse gibi düşünürlerin çağrılarının peşinden giderek), Vietnam'daki savaşa karşı çıkmak, siyahlara özgürlük, insanlara daha fazla özgürlük ve kurtuluş istemek üzere el ele verdiklerini belirtir. Tüm bu insanların varmak istedikleri nokta, köklü bir değişime neden olacak devrimdir [28].

³⁰ Walter Pichler ve Hans Hollein, “Mutlak Mimarlık”, *20. Yüzyıl Mimarisinde Program ve Manifestolar*, der. Ulrich Conrads, çev. Sevinç Yavuz, İstanbul: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, 1991, s. 158-159.

³¹ Guy Debord, *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*, çev. Ayşen Ekmekçi - Okşan Taşkent, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996, s.94.

³² Szelényi I., “Entelektüeller İktidarda mı?”, *Çöküşten Sonra / Sosyalizmin Geleceği*, Der: Robin Blackburn, çev. Osman Akinhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993, s.148.

Ütopya kavramının yeniden gündeme gelmesi ve hayali projelere yansımalarına bir örnek:

Radio Kent

Justus Dahinden / 1968-1970

(Justus Dahinden, "Radio City", *Urban Structures For the Future*, der. Justus Dahinden, çev. Gerald Onn, New York: Praeger Publishers. 1972. s.166-169.)

Marcuse, 1969 yılında yazdığı "Özgürleşme Üzerine Bir Deneme"sinde, ütopyayla devrimin 1960'lı yıllarda yeniden birleştiği müjdesini verdi. Ütopyaçı olanı yeniden talep etme ve yeniden tanımlama yaklaşımıyla Marcuse'nin bu görüşü temel bir amaca zaten ulaşmış oluyordu: "Ütopyaçı" denerek yadsınan, tarihsel evrende 'yeri olmayan' ve yer alamayacak olan şey değildir artık; tersine, yerleşik toplumların iktidarıyla ortaya çıkma yolları tıkanmış olmandır".³³

1960'lı yılların toplumsal gündeminde ilk sırayı alan devrim beklentisinin temelinde yatanları Alain Touraine şöyle özetliyor: "Sitüasyonistler gibi bir özgürleşme, kopma unsuru", "toplumsal çatışmanın yeniden gündeme gelmesi" "eski işçi yanlısı ideolojilerin dönüşüne karşılık gelen düşünceler".³⁴

1960'lı yıllardaki canlı tartışmaların kaynağında farklı grupların bir araya gelerek, birlikte farklı karşı duruşlar ortaya koymaları yer almaktadır. Karşı durarak tavır aldıklarının temelinde, bürokratik inançları olan hiyerarşik ve merkezî yapılar vardır. O günlerde radikal metropoller sahnesinde her türden anarşist, hayalperest, ütopyacı, sendikalist, Troçkist, pasifist, devrimci,

³³ Herbert Marcuse, *Versuch über die Befreiung*, Frankfurt: Suhrkamp, 1969, s.237-317.

³⁴ Alain Touraine, "Özneler ve Aktörler", çev: Nazlı Ökten, *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi*, Sayı: 14, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1991, s. 254-255.

reformist ve üçüncü yolcular hep bir aradaydı ve birbirleriyle etkileşim halindedilerdi.³⁵

Hemen, Şimdi, Ütopya

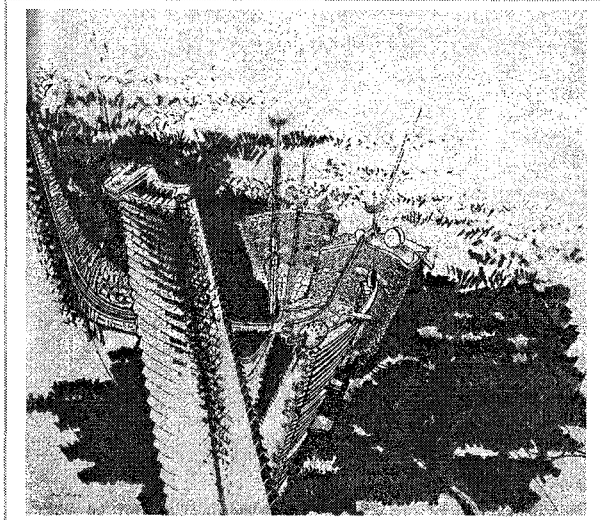
Tüm bu toplumsal gelişmelerin ütopya düşüncesine yansımaları şaşırtıcı olmuştur: Bu dönemde ütopya, asla ulaşılamayacak bir konum değil, gerçekleştirilebilir bir düzen olarak görülmeye başlandığı söylenebilir. Boris Frankel, sanayi-sonrası toplumda önem kazanan değerleri "özgürlük, bireysellik, gerçek, güzellik, özdeşlik ve iyilik arayışı" olarak tanımladıktan sonra, bunlara ulaşabilmek için, büyük, merkezi ve bürokratik olanın uzağında duran yapılara duyulan özlemin bu dönemde önem kazandığını belirtir. Angelika Bammer'a göre ise 1960'lı yıllarda ütopya kavramı, sonuca ve ideal bir yapıya odaklı bir yapıdan, sürecin öne çıktığı ve adım adım gerçekleştirilmesi öngörülen bir yapıya dönüşmüştür. Önceden belirleyici olmaktan çok deneysel, kural koyucu olmaktan çok kurgusal olan bu yeni ütopyacılık, emir kipinden çok şart kipiyle oluşturulan bir sistem öneriyordu. Bammer bunun soruları açık ve yanıtsız bırakmayı göze alabilen, "ya ... olursa ..." diyebilen bir yaklaşım olduğunu vurguluyor.³⁶

Bu dönemde ütopya hakkındaki görüşleri sahiplenilen önemli bir isim Ernest Bloch'tur. 1964'te yeniden basılan ilk kitabı *Der Geist der Utopie*'den (Ütopya Ruhü) ve ütopya kavramını tartıştığı Umut İlke'si bu dönemde yeniden okunmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. Bloch'a göre her şeyden önce "Ütopyanın temel işlevi şimdi var olanın eleştirilmesidir." Bloch ütopyacı boyutun, insanın yaptığı şeyde değil, o şeyin yapılmasına yaklaşımında yatığını vurgular; ona göre ütopyacı boyut, oluşumun kendisi değil, biçimlendirilişindeki bilinçtedir. Bu ütopyacı bilinç de, Bloch'un tanımlayışıyla, "umut ilkesi" dediği şeye dayanıyordu. Bu ilke, insanların diledikleri gibi yaşayabilecekleri bir dünyanın gerçekten var olabileceği inancına dayandığından, yaratıcı ve siyasal enerjilerin de itici gücünü oluşturuyordu. Kısacası, Bloch'a göre bu ilke yaşam için bir gerekliliktir.³⁷

³⁵ Lynne Segal, "Hangi Sol? Sosyalizm, feminizm ve gelecek?", der. Robin Blackburn, *Çöküşten Sonra / Sosyalizmin Geleceği*, s. 149-150.

³⁶ Bammer, "Geleceği Yeniden Yazmak: 1970'li Yılların Feminizminde Ütopyacı İtki", s. 134

³⁷ Ernest Bloch, *Der Geist der Utopie*, Berlin: Suhrkamp Verlag, 1985, s. 97.

Adım adım ortaya konacak ütopya düşüncesinin hayali projelere yansımalarına bir örnek:

Yüksek Yoğunluklu Yerleşim Birimleri
Lionel Mirabaud ve Claude Parent / 1968

(Lionel Mirabaud ve Claude Parent, "Étude d'architecture spatiale à forte concentration", *L'Architecture d'Aujourd'hui*, 102, 1962, s. 62.)

Raymond Williams ise, 1960'lı yıllarda değişime uğrayan ütopya kavramını sistemli ve adım adım gerçekleştirilmesi gereken bir düzenleme olarak görür: "Sistemli ütopya" adını verdiği yöntemle, baştan ve bir anda tasarlanmış bir bütüncüsel, ortaya yavaş yavaş konan ve sonrasında ortaya konanların değerlendirilmesiyle yeni adımların tasarlanması gereken bir yapısı olması gerektiğini savunur. Williams, ütopya adımlarına yaklaşılması gerektiğiyle ilgili olarak şunları söyler: "Sistemli Ütopya genel hatlarıyla olduğu gibi ayrıntılı olarak da, farklı bir hayat tarzı tasarlayabilir ve dolayısıyla da ancak en genel ve evrensel (ama tamamen de gerçekçi) bir tarihçilikle elde edilebilecek bir inancı -yani insanların tamamen farklı biçimlerde, tamamen farklı değerlerle, tamamen farklı toplum düzeni biçimlerinde yaşayabilecekleri inancını destekler. (...) Sistemli ütopyanın değeri, politikanın sıradan malzemelerinden olan kısa vadeli ayarlama ve değişikliklerin ilerisini görmemizi sağlamak ve böylece de

genel ilke olarak, zaman ve mekânda inanılması zor değişimler olabileceğini ve de olabildiğini vurgulamaktır.”³⁸

1960'lı yıllarda ütopyalar aracılığıyla düşüncelerini dile getirenler için gelecek tasarlanabilir ve biçimlendirilebilir bir özelliğe sahiptir. Halil Turhanlı'ya göre 1960'lı yıllar barındırdığı yoğun düşünce ve hayallerle uzunca yıllar toplumsal hayat tartışmalarının gündeminde yer alacağı benzer. Kendilerini baskı altında hissedenlerin hayal güçlerini kullanarak ortaya koydukları ürünler, barındırdıkları canlı ve renkli yapılarıyla yeni hayallerin ortaya konmasına öncü olacaklardır. 1960'lı yılların ütopyaya inananlarının hayallerini ortaya koyma biçimlerini şöyle özetler Turhanlı: “Başka dünyaların düşlerini kurarlar. Sorun, bu dünyaları olabildiğince renkli, gökkuşağının renklerini olabildiğince canlı hale getirmektir. (...) İnsan, aslında bu renkleri yaratırken bir dünya kurmaktadır. Ve bu dünyayı aklıyla değil, düş gücüyle kurmaktadır.”³⁹

...

Ütopya tarihini oluşturan yapıtlar incelendiğinde bu önerilerin ortak/temel özellikleri kapalılık, toplumsallık, işlevsellik, durağanlık, sil baştanlık, düzenlilik ve buyurganlık olarak sıralanabilir.⁴⁰ 1960'ları, ütopya tarihinin en canlı dönemi haline getiren projeler dikkate alındığında, ütopyanın bu en belirgin özelliklerinden biri dışında hepsinin etkisinin/yoğunluğunun azaldığını görürüz⁴¹. Bu dönemde tasarlanan hayali projelerde etkisini çoğaltan ve öne çıkan özellik “toplumsallık”tır. Toplumsal olanın diğer her şeyin önüne geçtiği bu dönemde, ütopyaları şekillendiren en belirgin öge de “toplumsallık” olarak karşımıza çıkıyor. Ütopyalar, capcanlı toplumsal hayatın nabzını tutuyor ve yaşananlardan hareketle tasarlanıyorlar.⁴²

Ütopyaların 1960'larda toplumsal olana bu kadar yakın duruyor olmaları, bir yandan ütopyalar adına verimli bir ortam oluşmasını sağlarken diğer yandan da süregiden toplumsal tartışmaları alevlendiriyor: Bu döneme kadar sık sık “hayattan kopuk” olmakla suçlanan ütopyalar, tam da gündelik hayat için tasarımlar gerçekleştirerek ortaya konan düşünceleri ideal toplum modellerine

³⁸ Williams, *İkibin'e Doğru*, s. 22-23.

³⁹ Halil Turhanlı, *Şenlik Sanat ve Sabotaj*, İstanbul: Chivi Yayınları, 2002, s. 191.

⁴⁰ Akın Sevinç, *Ütopya: Hayali Ahali Projesi*, İstanbul: Okuyan Us Yayınevi, 2004, s. 31-39.

⁴¹ Çalışmanın başında vurgulanan “ütopya eskizi” ya da “hayali proje” tanımlarının arkasında yatanın biraz da ütopya kavramında yaşanan bu farklılaşma olduğu söylenebilir.

⁴² Akın Sevinç ve Ferhan Yürekli, “Ütopya Anlayışın 1960'larda Gösterdiği Değişimler”, *İTÜ Dergisi / a, Mimarlık, Planlama, Tasarım*, Cilt: 5, Sayı: 2, Kısım:2, Eylül 2006, s. 143-155.

aktararak farklı açılardan ele alınmalarını sağlıyorlar. Toplumlar ütopyalara, ütopyalar toplumlara yakın duruyor ve birbirlerinden besleniyorlar. Bu etkileşim de dünya tarihinde eşine benzerine zor rastlanır bir verimliliğe dönüşüyor ve bu verimliliğin hayal mahsulleri, bugünün ve geleceğin ütopyaları için güçlü birer referans noktası şuna işaret ediyorlar: Ütopyaya giden yol, öncelikle toplumların yaşadıkları değişimlerin ve dönüşümlerin ütopyacı bakış açılarıyla değerlendirilmesi ve değerlendirmeler doğrultusunda alternatifler aranmasından geçiyor.